

EGY TRAGIKUS SORSÚ „KULTÚRFILOZÓFUS”

Wollák Gyula munkásságáról

N É M E T H F E R E N C

A közelmúltban egy lelkes hangú újvidéki könyvbemutatón hallhattuk újra Wollák Gyula nevét, s hallhattunk elismerő szavakat is a két háború közötti becskerekai tanár munkásságáról, meg fő művéről, a *Műveltség és álműveltségről*, amelyben már a spengleri filozófia mélységeibe bocsátkozott, méghozzá dicséretes éleslátással és világosan artikulált filozófiai nézetekkel. Bányai János volt az, aki legutóbb emlékéét ébresztgette Spengler filozófiájának értelmezésével kapcsolatosan, pontosítva is, hogy kultúrfilozófiai munkáját ugyan ismerjük, számon tartjuk, de magáról a szerzőről szinte semmit sem tudunk, talán csak annyit, hogy tanárember volt. Nos, lássuk most közelebről is, ki volt tulajdonképpen Wollák Gyula, s milyen szerepet töltött be a két háború közötti jugoszláviai magyar irodalomban.

Somogy megye barcsi járásának egyik falucskájában, Darányban született 1887. április 2-án. Édesapja Wollák Sándor, édesanyja Weiss Matild volt. Az általános és középiskola befejeztével tanári pályát választott. Valamikor 1912–13 táján szerzett tanári oklevelet, és akkor vette kezdetét pedagógusi pályafutása. 1920–21-ben Pécsen találjuk magvas politikai események közepette. Későbbi becskerekai tanártársa, Löbl Árpád is ott ismerkedett meg vele. Wollák tagja volt annak a pécsi „szabadgondolkodó társulatnak”, amelynek székhelye a Royal kávéház volt, melyben Doktor Sándor, Ember János, Bodnár Zsigmond és mások adtak egymásnak találkat. Nemcsak kötetlen beszélgetések voltak azok, hanem komoly vitaestek, amelyek egyikén-másikán Löbl Árpád is részt vett. Később erre így emlékezett: „... a Royalban gyakrabban találkoztunk a Társadalomtudományi Társulat vagy a Művészkör embereivel. Mindkét körnek tagja voltam. Társadalomtudományi előadásaira, vitáira eljártam, de ritkán szólaltam fel a viták során: gyöngének éreztem magam még

ehhez. (. . .) Mind filozófiai, mind pedig a társadalmi kérdések tárgyalásakor ugyanazok a vitázók ugyanazokat a vagy idealista vagy pedig vulgármaterialista érveket csoportosították egymás ellen. Hogy az idealistának nem lehet igaza, azt tudtam: Emberrel, Wollákkal sehogyan sem tudtam hát egyetérteni. (. . .) Pécsnek már jóval az első háború előtt volt egy amolyan Jászi Oszkár–Fényes Samu-féle szabadgondolkodó társulata és ennek tagjai, kiváló kultúreberek és haladó szellemű politikusok, ebben az időben is szerepeltek, talán kevésbé a politikai arénán, mint inkább a városi kultúrmozgalomban. Ezek közé – a jórészt még ekkor is haladó szellemű baloldali polgári emberekhez – sorolom, és remélem, ezzel nem is tévedek, Ember Jánost, a tanfelügyelőt, Wollák Gyulát, a középiskolai tanárt és másokat, s közöttük persze Bodnár Zsigmondot és dr. Doktort is” (Lőrinc Péter: *Válságok és erjedések*. Újvidék, 1962).

Löbl egy másik helyen így ír Wollákról: „Pécsett csak egy beszélgetésemre emlékszem Wollák Gyulával, viszont Becskereken éveken át voltunk kollégák. Ott adta ki ismeretlen könyvét is, amely a műveltségfilozófia köréből merítette témáját és *Műveltség és álműveltség* volt a címe; elég távol állott a marxista dialektikától és materializmustól, idealista volt és maradt.”

Tanáruk Pécs és Baja kiűritése után kényszerült elhagyni a „szabadságzsigetet”, s valamikor 1921 nyarán, emigránsként érkezett meg Bánátba, Nagybecskerekre, ahol később tanári állást vállalt. Mint Bori Imre írja, ezek a Pécsről jött emigráns írók és újságírók „nemcsak felrázták a még vidékies itteni irodalmat, hanem igényességükkel, szemhatáruk tágasságával, az új irodalmi, művészeti törekvések iránt tanúsított elkötelezettségükkel új utakra is vitték ezt az irodalmat, s igyekeztek többek között az akkori délszláv szellemi élettel is kapcsolatot teremteni” (*A jugoszláviai magyar irodalom rövid története*. Újvidék, 1993).

1922-től a becskereki kereskedelmi akadémián tanított, ahol Löbl Árpád volt a tanártársa. Wollák az A tagozatnak, Löbl pedig a B tagozatnak volt az osztályfőnöke. Wollák mindennapi tanári munkája távol esett a filozófiától és a mélyreható eszme-futtatástól: vegytant, vegyi technológiát, anyagismeretet és gyorsírást tanított, vegytan gyakorlatokat vezetett, s az ő felügyelete alá tartozott a kereskedelmi akadémia vegyi szertára és anyagminta-gyűjteménye. Az 1927/28. tanévben még fizikát is tanított.

Valamikor a harmincas évek elején ismerkedhetett meg jövőendő feleségével, a bánáti (módosi) születésű, nála tizenegy évvel fiatalabb Tausig Magdával. E házasságból tudomásunk szerint 1930-ban fia született, Wollák Endre.

Tanárként Wollák Gyulát 1932–33-ban nyugdíjazták.

Életpályája, sajnos, tragikusan zárult. Becskereken 1941-ben a német megszállók a többi zsidóval együtt lágerbe zárták. Onnan 1941. július 3-án Belgrádba deportálták, s még az év végén ki is végezték.

Jelentkezése a jugoszláviai magyar irodalomban szinte egybeesett az 1918 utáni kezdéssel. Amikor Becskerekén 1922 januárjában Somfai János és az ugyancsak Pécsről érkezett dr. Hesslein József útjára indították a *Fáklya* című „irodalmi, művészeti és kritikai heti folyóiratot”, Wollák Gyula már második számában (1922. február 4.) polemikus cikket közölt a *Modernségről*, amelyben többek között így fogalmaz: „Hol a modernségünk? Rágódás a régieken, lefordítása, új kiadása a tegnap íróinak, tapogatózás, kevés eredetiség. Ez a szignatúrája a mai irodalomnak. És ugyanez a kép mindenütt. Művészetben, tudományban, politikai és társadalmi életben nincs modernség, mert nincsenek újszerű szépségek, friss erőfeszítések, távoli horizontok meglátása sehol, semmiben. (...) És amikor eddig jutottam gondolataimban, egyszer csak megszólal egy soknevű irányzat: itt vagyok én akit kerestél. Én vagyok az új, a korszerű, hívnak futurizmusnak, dadaizmusnak, kubizmusnak, aktivizmusnak. Sok nevem dacára én vagyok egyedül a mai modernség: szóban, versben, képben furcsa ferdeségek, ijedt sikolyok, ösösztönös durvaságok megnyilatkozása. Olyan vagyok mint a Ma: a zűrzavar, a ziláltság az eszmények nélküli továbbvegetálás. Nincsenek szabályaim, de nincsenek egyéni szépségeim sem.”

Ehhez a cikkéhez szól hozzá a *Fáklya*ban (1922. február 25.) Perlaki Sándor, aki igencsak elvitatta Wollák állításait. A *Fáklya*-mozgalom, amely egyébként több volt egyszerű folyóiratkiadásnál, tekintettel arra, hogy Biedermeier-teadélutánokat, mesemondó délutánokat is szervezett, igyekezett minél több értelmiségit maga köré gyűjteni. Nemcsak Wollák Gyula, hanem felesége Magda is aktív résztvevője volt e rendezvényeknek. 1922 februárjában például a kaszinó nagytermében megtartott Biedermeier-teadélutánon a többi között szólóénekekkel is fellépett. Három Schubert- és két Schumann-számot adott elő, s a korabeli tudósítás szerint „mélyen átértzett előadásával elismerő tapsot váltott ki a publikumnál”. Úgyszintén 1922 márciusában a *Fáklya* Ady-délutánján Wollák Gyuláné megzenésített Ady-verseket adott elő.

A rövid életű *Fáklya* után irodalmi pályafutásának legközelebbi állomáshelye (attól eltekintve, hogy időnként írásaival a becskereki *Torontálban/Híradóban* is jelentkezett!) 1928–29-ben a *Vajdasági Írás* volt (a *Képes Vasárnap* irodalmi melléklete), amelyben 1928 novemberétől részleteket közölt a „most befejezett, Műveltség és álműveltség című, nagyobb kultúrfilozófiai munkából” (1928. november 4., 1929. január 3., 1929. január 20., 1929. február 17.). 1929 április–májusában, a *Vajdasági Írás* 6–7. számában Wollák érdekes divatlélektani tanulmányt közöl (*Adatok a divat történetéhez és lélektanához*), s ugyanabban a számban jelenik meg kötetének beharangozója is. Ebben a *Vajdasági Írás* szerkesztősége előjegyzéseket hirdet (és vállal) Wollák Gyula filozófiai munkájára, hangsúlyozva, hogy a szerző „érdekes és mélyen szántó bölcselmi írásait a V. I. olvasóközönség jól ismeri”.

A kötet, amelynek kézírata még 1928 október–novemberében elkészült, csak valamikor 1929 végén került ki Fischer és Krausz szabadkai nyomdájából. A több mint kétszáz oldalas filozófiai mű, a *Műveltség és álműveltség* két, csaknem egyenlő részre tagolódik. Az elsőben a szerző a műveltség lényegét taglalja és annak „szoros összefüggését a kozmikus célfogalommal”, továbbá az egyéni műveltség fogalmáról értekezik, míg a másodikban a műveltség történelmi kialakulásáról és a közműveltségről ír.

Valóban alapos és bizonyára hosszan tartó előkészületek előzték meg művének megírását, amiről kötetét olvasva bárki meggyőződhet. Tág látókörű, a témára vonatkozó szakirodalmat jól ismerő, higgadt „vonalvezetésű” filozófiai mű bontakozik ki előttünk. Olyan tanulmány, amelynek szerzője Schopenhauer, Keynes, Mauthner, Montaigne, Rousseau, Kant, Leonardo da Vinci, Mereskovszki, Müller-Leyer, Wells, Spengler, Tolsztoj, Plinius, Bergson vagy Kerschenteiner műveire hivatkozik vagy azok nézeteire támaszkodik, szakirodalmi jártasságát pedig Kosztolányi Dezső, Jászi Oszkár, Vámbéri Rusztem, Kempelen Farkas, Brassai Sámuel, Alexander Bernát, Barth Pál vagy Nagy Endre életműveiből merített példákkal, nézetekkel igazolja, miközben Jovan Dučić szerb költőre is hivatkozik, vagy barátjára és támogatójára, a hasonló érdeklődésű Farkas Geizára.

A kötet előszavát (1929 szeptemberében) dr. Farkas Geiza írta, s abban „az egyszerű, szerény megjelenésű, de széles tudású és meleg szívű tanár” munkáját így értékeli: „Ő túl van a háború-okozta rémületen, ő elfogulatlanul, tárgyilagosan igyekszik a műveltség jelenségeit, feltételeit kutatni, hogy azután kilátásai javításához lehető hatékonyan hozzájáruljon. Olyan figyelemmel, szakértelemmel és kivált szeretettel teszi azt, aminővel gyermeke, tanítványai lelkébe igyekszik üdvösségükre behatolni. Aki Wollák Gyula könyvét a megérdemelt figyelemmel olvassa, az sok mindent ismer meg tisztán, ami eddig homályos volt előtte, bárha még egyéni boldogulására is hatással van. Az visszanyeri hitét nem egyelőtt már alászállott értékében, az újabb indítékhoz jut élete helyes, önmaga és mások számára az eddiginél hasznosabb és kellemesebb berendezésére. Egy szóval, egy pénzértékben fel nem becsülhető adagot kap abból, amiről a könyv szól: a valódi emberi műveltségből.” Ha valaki, úgy Becskereken Farkas Geiza állt érdeklődésben is, esztétikai nézeteiben is a legközelebb Wollák Gyulához. Farkas Geizának a *Mi tetszik és miért?* (1927) című, Bori Imre megfogalmazása szerint „tetszész-tétikai rendszert adó könyve” úgymond Wollák esetében is irányadó volt. Nem véletlen, hogy könyvében több helyütt is idézi, hivatkozik rá, érvel egyes nézeteivel, s joggal nevezi „mélyenjáró és alapos műnek”.

A becskerekeli *Híradóban* Wollák kötetét 1930. január 31-én Borsodi Lajos méltatta. Ő „nagykonceptiójú munkának” nevezi Wollák könyvét, hangsúlyozva, hogy a szerzőnek „a műveltség lényegéről mélyreható filozófiai megállapításai vannak az egyéni és közműveltségről a kérdés gyökeréig nyúló, frappáns

elmélkedés során ad tiszta és meggyőző képet a műveltség, erkölcs és szépség viszonyát a keményre kovácsolt érvek egész fegyverzetével tárja elénk, és pompás szavakat talál a műveltség, kultúra és civilizációnak a közéletben gyakran félreismert fogalmaira. És ugyanily előadó erővel vetíti megismerésünk elé a műveltség jövőjének képeit is. (. . .) Egy élet leszűrt tapasztalatai, egy gondolkodó fej mélyen látott megállapításai, a lelkes tudós széles körben, hatalmas apparátussal összegyűjtött adatai adnak ennek a munkának nem mindennapi értéket”.

Wollák művét kortársai ismertették ugyan, ám igazi, filozófiai értékelésére, értelmezésére úgy tűnik, mindmáig még nem került sor. Pedig minden bizonytal érdemes lenne újból megismerni, újraértékelni filozófiai munkásságát, és pontosítani helyét korának filozófiai/esztétikai gondolkodásrendszerében, hiszen meglátásai, megállapításai között sok még ma is helytálló, időszerű.

Wollák későbbi publicisztikája a *Kalangyában*, a *Jugoszláviai Magyar Újságban* és a *Hétről-Hétre* című lapban közölt cikkeiben merült ki, azzal, hogy 1935 után már nemigen akadunk közléscire. Mintha csak visszavonult, elhallgatott volna! E későbbi, 1930 utáni publicisztikája is szorosan kapcsolódik alapvető filozófiai érdeklődésének kérdésköréhez. 1933-ban például a *Kalangyában Élvezet és kultúra* címmel írt tanulmányt, a *Hétről-Hétre* 1934-ben *Van-e tömegművészet* című polemikus tanulmányát közölte két részben (1934. május 26., június 2.), továbbá *A jubiláns* (1934. április 14.) és *az Egy csepp boldogság* (1934. szeptember 30.) című elbeszélését, de néhány más érdekes cikkét is (*Nők a nyeregben* – 1934. június 9.; *Mi lesz holnap?* – 1934. július 15.; *A harcok könyve* – 1934. december 20.). Wollák még előszeretettel foglalkozott H. G. Wells, Verne meg Jókai munkáival is, mert igencsak érdekelte a jövőkutató. Arra a kérdésre pedig, hogy mi lesz holnap, ezt válaszolta: „Holnap is az lesz tehát, ami volt ma. Örökké építeni fogjuk Utópia országát, mindig élni fog a gyermekkor romantikája, és soha sem fogjuk elérni, hogy a valóság realizmusa ne vegyítsen fájdalmas és sötét foltokat a Holnap csillogó színekkel szőtt köntösébe.”

Lám, úgy tűnik, igaza volt!

